

КОМИСИОНА И КОМИСИОННА СА РАЗЛИЧНИ ДУМИ

През последните няколко години значително се повиши честотността на думата *комисиѝна*. Тя има латински произход и в нашия език е заета от френски или немски. *Комисиѝна* е съществително от женски род (членувано *комисиѝната*; множествено число *комисиѝни*, членувано *комисиѝните*) и означава: 1. Търг. Право на възнаграждение за посредническа услуга в търговията. 2. Възнаграждение за посредничество при сключване на търговски сделки (вж. Речник на чуждите думи в българския език, С., БАН, 1993). В българския език *комисиѝна* се използва предимно с второто си значение.

Непознаването на морфологичната характеристика на думата е причина за погрешната ѝ употреба ту като *комисиѝонна* (*Комисиѝонната му сигурно е петцифрено число*), ту като *комисиѝонно* (*Комисиѝонното на техния човек надхвърля неколкократно годишната ми заплата*). Явно е, че от много хора тя се възприема като субстантивирано прилагателно в едни случаи от женски род (*комисиѝонна*), в други — от среден род (*комисиѝонно*).

Двете думи — съществителното *комисиѝна* и образуваното от него относително прилагателно *комисиѝонен*, трябва добре да се разграничават и да се използват по предназначение. *Комисиѝонен* (*-нна*, *-нно*; *-нини*) се употребява в търговията със специализирано значение 'който се отнася до комисиѝна' (вж. същия речник), т. е. 'отнасящ се до право на възнаграждение... или до възнаграждение за посредничество'. Ето защо това прилагателно не може да се субстантивира, представяйки самото право или самото възнаграждение. Обикновено то пояснява някакво съществително — *комисиѝонен договор* (= договор за комисиѝна).

По-рядко *комисиѝна* се схваща като съществително от мъжки род (*Предложили му голям комисиѝон..., Напразно чакал комисиѝна си...*).

Посочените грешки се допускат в устната и писмената реч включително и на работещи в областта на търговията и финансите. Немарата към коректорските задължения е причина в печата също да срещаме *комисиѝонна* вместо *комисиѝна*. Това обаче са две различни думи и не бива да се употребяват произволно.

В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК *ИМПРЕСАРИО* Е ОТ МЪЖКИ РОД

Думата *импресарио* 'лице, което по професия се занимава с уреждане на концерти и представления' (Български тълковен речник, С., 1973 г., III изд.), принадлежи към немногобройна група предимно италиански заемки, завършващи на *-ио* (*адажио, а/д/жио, капричио, олио, радио, студио, трио, фолио*). В нашия език те са от среден род.

Към тях първоначално се е отнасяла и *сценарио*, впоследствие наложила се с форма за мъжки род — *сценарий*.

Друго съществително, само че заето от френски — *петио* 'второ вино, получено от долята вода и захар в изстискано грозде' — битува и чрез паралелна форма за мъжки род — *петиот* (Речник на чуждите думи в българския език, С., БАН, 1993).

Независимо от "подвеждащото" си окончание сред тях *импресарио* е единствената дума от мъжки род. Родовата ѝ принадлежност е документирана в Български тълковен речник и в Речник на българския език (С., БАН, 1990, т. 6).

От дадените в Правописния речник на съвременния български книжовен език (С., 1983 г.) форми (*импресарио; импресариа*) става ясно, че за съставителите му думата е от среден род. В противен случай тя нямаше да образува множествено число с окончание *-а*, типично за повечето съществителни от групата (*капричио — капричия, радио — радиа, студио — студиа, трио — триа*).

По отношение на формата за множествено число речниците също не са единни. Докато в Правоговорния и в Българския тълковен речник форма за множествено число изобщо липсва, Правописният узаконява *импресариа*, а последният тълковен (издание на БАН) — *импресарии*.

При тези съществени различия естествено възникват два въпроса: 1. От кой род е съществителното *импресарио*? и 2. Коя форма за множествено число трябва да се предпочете — *импресариа* или *импресарии*?

Известно е, че ограничена група домашни съществителни (*вуйчо, дядо, свако, прадыдо, чичо*) са от мъжки род, въпреки че в единствено число окончават на *-о*. При тях отнасянето към граматическия род е предопределено от физиологическия. По същия начин се подхожда и към *баща, владика, войвода, старейшина, старшина, съдия*. Заетото от италиански съществително *импресарио* се оказва в аналогична позиция. И при него надделява представата за лице от мъжки пол независимо от завършека му. Това е валидно и за други съществителни с "немъжки" окончания — *аташе, пиколо, жиголо*. Затова е правилно да се казва например *един, добър или моят импресарио*, а не *едно, добро или моето импресарио*. При необходимост от членуване членът трябва да се съобрази с наличното окончание — *импресарио — импресариото*.

За множествено число засега се наблюдава конкуренция на двете форми — *импресариа* (според Правописен речник на съвременния български книжовен език) и *импресарии* (според Речник на българския език), при все още съществуващото в отделни случаи колебание между мъжки и среден род. В крайна сметка обаче *импресариа* ще трябва да отстъпи на *импресарии*. Тази форма е логически мотивирана и следва един от най-честотните формообразователни

модели на многосричните съществителни от мъжки род. Тя ще допринесе и за окончателното закрепване на мъжкия род на съществителното *импресарио*.

~~ВИЕ~~ ~~ГЛЕДАТЕ~~ ~~ЕДНА~~ СЪВМЕСТНА ПРОДУКЦИЯ НА...

Откакто българската телевизия стана и национална, родният ни език не се радва на особена почит в нея. Най-важната от медиите се зарази от уличния сурогат на печата и занижи контрола в ефира. Резултатите са отчайващи. Предписанието на господин Хачо Бояджиев (за него писаха някои вестници) говорителите да се усъвършенствуват под вещото ръководство на Любинка Нягулова, е повече от навременно.

За съжаление обаче никой не се сеща, че не само това, което се слуша, но и това, което се чете, също трбва да бъде ако не на изискан, то поне на добър български език. По няколко пъти на ден на синия екран срещаме граматически неправилни надписи като:

Вие гледате "По света и у нас"...

Вие гледахте "Събота — късен следобед"...

В тях личното местоимение **вие** в ролята на подлог е напълно излишно, тъй като окончанието на глагола-сказуемо изрично посочва вършителя на действието.

В българския език всеки личен глагол, независимо в каква форма е употребен, съдържа информация и за лицето, което върши действието или се свързва с определено състояние. По това той е близък с класическите (гръцки и латински), но се различава от английски, немски, френски. Именно под влияние на посочените западноевропейски езици зачестява употребата на двусъставни изречения в случаи, в които за българина е естествено да си послужи с едносъставни. Не случайно в българския синтаксис такива изречения се наричат определенолични въпреки отсъствието на подлог в структурата им. По същество тези изречения са пълни, защото сказуемото им е изразено с форма на личен глагол и окончанието ѝ експлицира вършителя на действието. По тази причина, ако не се налага подлогът специално да бъде изтъкнат, няма защо той да се представя с отделна изреченска част.

Немотивираната употреба на личните местоимения за 1 и 2 лице единствено и множествено число като подлози е традиционен недостатък при превод на български. Още преди почти половин век Стефан Младенов с основание негодува: "У нас мнозина не схващат добре изразителната сила на българския глагол, та, кога превеждат от езици като френски, английски и под., съвсем без нужда поставят и на български личните местоимена, без да разбират, че **бълг. аз викам** отговаря не на френ. *je crie*, ами на *moi je crie*, или *c'est moi qui crie* (Грамматика на българския език, С., 1939 г.).

Другата грешка е, че впоследствие чуждият модел подменя българския, както се наблюдава сега във всички медии.

Много често в един и същ надпис освен излишната употреба на подлог 'лично местоимение се допуска необосновано вмъкване на един (-а, -о, -и) с неписъща за него функция:

Вие гледате една съвместна продукция на...

Вие гледате една реставрация на...

В българския език **един** е бройно числително (**един** гвоздей, **една** роза, **едно** парче). При определени условия то се използва и като морфологично средство за изразяване на неопределеност (неопределителен член), срв. *Необходим е още един човек в комисията* и *Един човек ми отстъпи място в автобуса*.

Във *Вие гледате една съвместна продукция*... обаче **една** не означава нито брой (за зрителя е ясно, че гледа една продукция), нито неопределеност (въпросната продукция е пределно конкретизирана). И в този случай грешката е резултат от чуждоезично влияние и не само че трябва да се избягва при превод на български, но и не бива да се допуска български текст да следва несвойствен нему образец.

Масовият български телевизионен зрител желае по националното радио и националната телевизия да звучи книжовна българска реч. Той трябва да чуе или прочете:

Гледа(х)те съвместна продукция на...

За другото ще превключи на MTV.

УРАВНИВИЛОВКА, УРАВНОВИЛОВКА ИЛИ УРАВНИЛОВКА?

Покрай много други думи от руски език сме заели и *уравниловка* със значение 'изравняване, нивелиране на заплатите и еднакво задоволяване нуждите на всички' (С. Чукалов, Пълен руско-български речник, С., 1949). Мнозина обаче не се замислят как е правилната ѝ форма. От говорители по радиото и телевизията, от хора, задължени добре да владеят книжовната реч, нерядко я чуваме ту като **уравниВИловка**, ту като **уравнОВиловка**. Само в едно предаване на "Панорама" ни се наложи да я чуем произнесена неправилно и от водещия, и от участничка в него.

Колебанията в устната реч се отразяват и в писмената. Във втората част на романа "Корупция" от Александър Томов четем: "Обикновеният човек не можеше да предположи, че заплатата често не му стига по причина на уравниловката, че тая уравниловка бе изнамерена тъкмо от Сталин". По същия начин е написана думата и в списание "Пламък" (1990 г., кн. 6), където най-напред е печатан романът. Явно двамата коректори не са направили нужната справка. Да не говорим за високата честотност на погрешните форми във вестниците.

За да се избегнат възможните грешки, е необходимо съществителното *уравниловка* да се свързва словообразователно със свършения глагол *уравня* 'правя нещо да стане равно, изравнявам, уеднаквавам' (рус. *уравнять*) и наставка **-(ил)овка**. Неправомерното извеждане на *уравниловка* от противоположния по вид глагол *уравнявам* (рус. *уравнивать*) е причина за появата на българските варианти *уравнивиловка* и *уравновиловка*.

Зачестилата напоследък употреба на думата ни задължава да си служим с правилната ѝ форма — **уравниловка**.

Пенка Радева